

HUDUDIY TA'LIM TIZIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION VA TASHKILIY-IQTISODIY YONDASHUVLARNING ROLI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA)

Razoqova Shahlo Nuriddinova

Osiyo Xalqaro Universiteti I bosqich talabasi

Email: shahlorazzoqova23@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15558761>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-May 2025 yil

Ma'qullandi: 28-May 2025 yil

Nashr qilindi: 31-May 2025 yil

KEY WORDS

ta'lim tizimi, hududiy rivojlanish, tashkiliy-iqtisodiy yondashuv, ta'lim xizmatlari bozori, innovatsion boshqaruv, raqamli texnologiyalar, investitsiya, samaradorlik, Buxoro viloyati, strategik rivojlanish.

ABSTRACT

mazkur maqolada hududiy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda tashkiliy-iqtisodiy va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Buxoro viloyati misolida ta'lim xizmatlari bozorining hozirgi holati, rivojlanish tendensiyalari va mavjud muammolari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish, investitsion faoliyatni kuchaytirish orqali ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ta'lim sifatini oshirish, iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash va hududiy ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishga qaratilgan.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, uni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2019-yil 8-oktabrda qabul qilingan PF-5847-sonli Prezident Farmonida 2030-yilgacha oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan¹. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yil holatiga ko'ra, mamlakatda 210 dan ortiq oliy ta'lim muassasasi faoliyat yuritib, ularning yillik talaba qamrovi 1,2 milliondan oshgan². Bu esa ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojning jadal o'sib borayotganini ko'rsatadi.

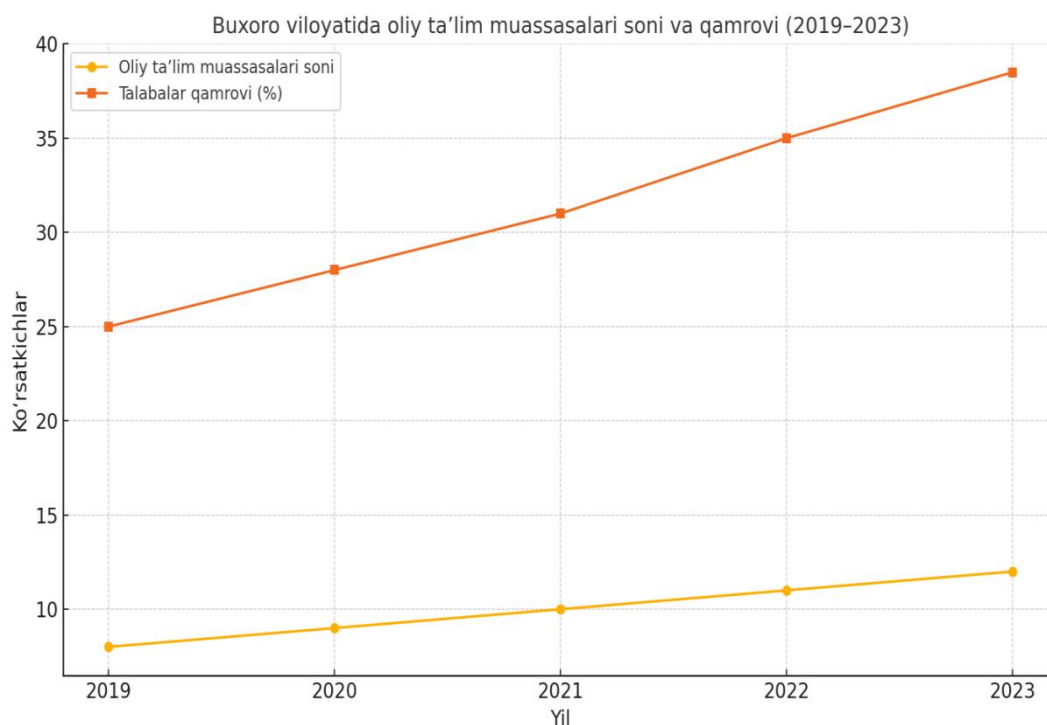
Hududiy ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda tashkiliy-iqtisodiy yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Buxoro viloyati misolida olib borilgan tahlillarga ko'ra, 2023-yil yakunlari holatida viloyatda 12 ta oliy ta'lim muassasasi faoliyat ko'rsatgan bo'lib, oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 38,5 foizni tashkil etgan³. Bu ko'rsatkich respublika bo'yicha belgilangan strategik mezonlardan past bo'lib, ta'lim tizimida hududlar kesimida tengsizlik mavjudligini ko'rsatadi. Viloyatdagi ta'lim muassasalarining ko'pchiligida moddiy-texnik baza eskirgan, kadrlar salohiyati yetarli emas, raqamlashtirish darajasi past, innovatsion boshqaruv mexanizmlari to'liq joriy etilmagan. Davlat-xususiy sheriklik asosidagi ta'lim muassasalari ulushi ham hali yetarli darajada shakllanmagan.

Shu bois, hududiy ta'lim tizimini chuqur o'rganish, ta'lim xizmatlari bozorida tashkiliy va iqtisodiy omillarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni hal etish bo'yicha innovatsion yondashuvlarga asoslangan takliflar ishlab chiqish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Tadqiqotda asosiy e'tibor Buxoro viloyatida ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi, uning samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar, boshqaruvda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va investitsiya resurslaridan foydalanishning real imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan⁴.

So'nggi yillarda Buxoro viloyatida oliy ta'lim muassasalari soni izchil ortib bormoqda. Agar 2019-yilda viloyatda 8 ta oliy ta'lim muassasasi faoliyat yuritgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2023-yilga kelib 12 taga yetdi⁵. Shu bilan birga, ta'lim bilan qamrov darajasi ham sezilarli o'sdi - 2019-yilda 25% bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib 38,5% ga yetdi⁶. Bu esa ta'limga bo'lgan talab ortayotganini va demografik o'sish, iqtisodiy imkoniyatlar kengaygani bilan bog'liq.

Yuqoridagi grafikda (Diagramma 1.1.) Buxoro viloyatida oliy ta'lim muassasalari sonining va ularning qamrov ko'rsatkichining yillik o'zgarishi tasvirlangan. Ushbu trenddan ko'rinib turibdiki, har yili kamida bitta yangi ta'lim muassasasi tashkil etilgan, bu esa davlat siyosatining samaradorligidan dalolat beradi.

Diagramma 1.1.

Ta'lim muassasalari faoliyatining asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari - bu talabalar soni, o'qituvchilar malakasi, moliyalashtirish hajmi va moddiy-texnik baza bilan ta'minlanganlik darajasidir. 2023-yilda Buxoro viloyatida ta'lim muassasalarida o'rtacha 15 mingga yaqin talaba tahsil olmoqda, bu 2019-yilga nisbatan 1,4 barobarga ko'pdir⁷.

Moliyaviy jihatdan esa davlat byudjeti hisobidan ta'lim muassasalariga ajratilayotgan mablag'lar yildan yilga oshmoqda. Misol uchun, 2019-yilda 78 mlrd so'm ajratilgan bo'lsa,

2023-yilda bu ko'rsatkich 125 mlrd so'mga yetgan⁸. Shunga qaramasdan, ko'plab muassasalarda laboratoriyalar va o'quv-uslubiy resurslar yetishmaydi, bu esa ta'lim sifati va raqobatbardoshlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotning metodologik asosini, avvalo, dialektik va tizimli yondashuvlar tashkil etadi. Hududiy ta'lim tizimi murakkab, ko'p omilli ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida qaralib, uning rivojlanish bosqichlari, tashkiliy strukturalari va iqtisodiy samaradorligi o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi. Ayniqsa, ta'lim xizmatlari bozori subyektlari – davlat, xususiy sektor, iste'molchilar (talabalar va ularning oilalari) o'rtasidagi munosabatlar kompleks tarzda o'rganildi.

Tahliliy qismda statistik va dinamik yondashuvlardan keng foydalanildi. 2019–2023 yillar oralig'ida Buxoro viloyatidagi oliy ta'lim muassasalari soni, ulardagi talabalar qamrovi, moliyalashtirish darajasi, kadrlar salohiyati kabi ko'rsatkichlar O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hamda viloyat statistik boshqarmasining rasmiy hisobotlari asosida tahlil qilindi. Bu orqali rivojlanish sur'atlari, mavjud resurslardan foydalanish darajasi va tizimdagi strukturaviy o'zgarishlar aniqlashtirildi.

Bundan tashqari, qiyosiy tahlil usuli orqali Buxoro viloyati va boshqa mintaqalardagi ko'rsatkichlar solishtirildi. Guruhlash va indekslash metodlari asosida oliy ta'lim muassasalari samaradorlik ko'rsatkichlari bo'yicha turkumlarga ajratildi. Ilmiy ishonchlilikni ta'minlash uchun manbaalarning aniqligi, qayta ishlanishi va mantiqiy mosligi tekshirildi. Tadqiqotda olingan natijalar amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qildi.

Ushbu tadqiqot natijalari hududiy ta'lim tizimini rivojlantirishda tashkiliy-iqtisodiy yondashuvlarning zaruriyati va samaradorligini yaqqol namoyon etdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, so'nggi besh yil ichida Buxoro viloyatida oliy ta'lim muassasalari soni va talaba qamrovi oshgan bo'lsa-da, bu jarayon sifati bilan emas, asosan kvant jihatdan rivojlanmoqda. Mazkur holat ta'lim xizmatlari sifati, xalqaro raqobatbardoshlik va bozor talablariga javob berish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, tizimda moliyaviy resurslardan foydalanish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, kadrlar salohiyatini oshirish borasida hali muhim kamchiliklar mavjud. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari to'liq yo'lga qo'yilmagan, bu esa xizmatlarning ko'lami va sifati o'rtasida nomutanosiblikka olib kelmoqda. Investitsion faoliyatning sustligi, elektron boshqaruv vositalarining cheklanganligi va moddiy-texnik bazaning zamonaviy talablarga javob bermasligi kabi omillar tizim samaradorligini pasaytiradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi

- (1) ta'lim muassasalarida innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish;
- (2) hududiy ta'lim tizimini moliyaviy qo'llab-quvvatlash va investitsiyalarni jalb etish bo'yicha alohida dasturlarni ishlab chiqish;
- (3) raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ta'lim jarayonining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish nafaqat Buxoro viloyatida, balki boshqa hududlarda ham ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Hududiy ta'lim tizimi O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim strategik omil sifatida e'tirof etiladi. Olib borilgan tadqiqotlar asosida ta'lim xizmatlari bozorida tashkiliy-iqtisodiy yondashuvlarning to'g'ri yo'lga qo'yilishi ta'lim sifati oshirish,

aholi bandligini ta'minlash va hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani aniqlandi.

Buxoro viloyati misolida o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalari soni va talaba qamrovi oshgan bo'lsa-da, tizimda bir qator tashkiliy, moliyaviy va infratuzilmaviy muammolar saqlanib qolmoqda. Raqamli texnologiyalarning yetarlicha joriy etilmagani, innovatsion boshqaruv usullarining to'liq ishlamasligi, moliyalashtirish va kadrlar salohiyati bo'yicha nomutanosibliklar ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, hududiy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun davlat-xususiy sheriklik asosidagi hamkorlikni kuchaytirish, ta'limga yo'naltirilgan investitsiyalarni jalb etish, xalqaro standartlarga mos boshqaruv mexanizmlarini joriy etish va raqamlashtirish orqali ta'lim jarayonlarini ochiq, sifatli hamda zamonaviy qilish zarurligi asoslab berildi. Ushbu yondashuvlar ta'lim sohasining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishiga keng yo'l ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-noyabrdagi 710-son qarori. "Oliy ta'lim muassasalarining akademik va moliyaviy mustaqilligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. 2023-yil uchun oliy ta'lim muassasalari bo'yicha statistik axborot byulleteni. Toshkent, 2023. – 64 b.
4. Buxoro viloyati Iqtisodiy tahlil boshqarmasi. "Buxoro viloyatida ta'lim sektori rivojlanishi bo'yicha yillik monitoring hisobotlari (2019–2023)". Buxoro, 2023.
5. Azimov B.F. Hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda ta'lim infratuzilmasining o'ri. Monografiya. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 180 b.
6. Rasulov T.T. Oliy ta'limda raqamli transformatsiya jarayonlari va ularning iqtisodiy samaradorligi. // "Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar" jurnali. – 2023. – №2. – B. 47–56.
7. Mamajonov I.M., Karimova N.A. Ta'lim xizmatlari bozorining rivojlanish omillari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 112 b.
8. World Bank. Uzbekistan Education Sector Analysis: Identifying Reform Opportunities. – Washington DC, 2020. – 98 p.
9. UNESCO Institute for Statistics. Education Indicators: Technical Guidelines. – Montreal, 2022. – 74 p.
10. QS Quacquarelli Symonds. World University Rankings Methodology. – London, 2023. – www.topuniversities.com